

การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4
ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช*
PREVENTING THE SPREAD OF CORONAVIRUS 2019 ACCORDING TO
THE FOUR NOBLE TRUTHS IN THE AREA OF HUA SAI DISTRICT,
NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

ธนิตฐา พิทักษ์เสาวภาพ

Thanittha Phithaksaowaphap

สมเกียรติ ตันสกุล

Somkiat Tansakun

กัณตภณ หนูทองแก้ว

Kantaphon Nuthongkaew

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราช

Mahamakut Buddhist University Srithammasokkaraj Campus, Thailand

E-mail: gift.thanittha1995@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 และข้อเสนอแนะแนวทางการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ของประชาชน ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed-Research Method) กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 398 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสอบถาม แบบปลายปิดและปลายเปิด สถิติ ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก จากวิธีการสำรวจแบบเจาะจง จำนวน 5 ราย

ผลการวิจัยพบว่า

1. การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.81$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านมรรคมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}=4.04$) รองลงมา คือ ด้านนิโรธ ($\bar{X}=4.02$) และด้านสมุทัย ($\bar{X}=3.25$) ตามลำดับ
2. แนวทางการใช้หลักอริยสัจในการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 พบว่า มีการนำหลักอริยสัจ 4 ไปใช้ในการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัส 2019 โดยการสอดแทรก

* Received 5 September 2022; Revised 19 October 2023; Accepted 20 November 2023

หลักการในการป้องกันการแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

คำสำคัญ: อริยสัจ 4, ไวรัสโคโรนา 2019, การป้องกันการแพร่ระบาด

ABSTRACT

The purpose of this study was to study the epidemic prevention of the Coronavirus 2019 under the principles of the Four Noble Truths and to recommend guidelines for epidemic prevention of the Coronavirus 2019 among the people in the area of Hua Sai District, Nakhon Si Thammarat Province. It was a mixed methods research (Mixed-Research Method). The sample group comprised 398 people. The research tool used to collect data was a closed-ended and open-ended questionnaire. Statistics used for data analysis included frequency, percentage, mean, and standard deviation. The tools used to collect qualitative data included in-depth interviews from the specific survey method of five cases.

The research found that:

1. Overall, the epidemic prevention of the coronavirus 2019 under the principles of the Four Noble Truths was at a high level ($\bar{X}$ =3.81). When considering each aspect, the Path aspect has the highest mean ($\bar{X}$ =4.04), followed by Nirodha ($\bar{X}$ =4.02) and Samudaya ($\bar{X}$ =3.25), respectively.

2. For guidelines in using the Noble Truths for epidemic prevention of the Coronavirus 2019, the Four Noble Truths were used in all four aspects to prevent the epidemic of the Coronavirus 2019 by inserting the Dhamma principles for epidemic prevention of the Coronavirus 2019 in Hua Sai district, Nakhon Si Thammarat Province.

Keywords: Four Noble Truths, Covid-19, Epidemic prevention

บทนำ

ไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 พบครั้งแรกที่เมืองอู่ฮั่น ประเทศจีน จัดอยู่ในกลุ่มโคโรนาไวรัส (Coronavirus) เป็นสายพันธุ์ที่ไม่เคยมีการพบการติดเชื้อในคนมาก่อน ส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วยได้ทั้งในสัตว์และมนุษย์ เริ่มมีการระบาดในเดือนธันวาคม 2562 ที่เมืองอู่ฮั่น เกิดจากการแพร่กระจายของหยดหรือละอองขนาดเล็ก (Droplets) เมื่อไอจามหรือพูดคุ้ย ได้มีการหายใจเอาละอองเหล่านี้เข้าไปทำให้เกิดการติดเชื้อขึ้น หยดหรือละอองเหล่านี้เข้าไป

สามารถตกลงบนวัตถุและพื้นผิว เช่น โต๊ะ ลูกบิด ประตู และราวจับ เป็นต้น โดยสามารถแพร่กระจายผ่านการสูดละอองหรือสัมผัสละอองก่อนจะเข้าสู่ร่างกายทางปาก จมูก หรือตา จึงระมัดระวังการแพร่กระจายและรับเชื้อเข้าสู่ร่างกาย โดยเฉพาะผู้สูงอายุและผู้ที่มีโรคประจำตัว ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงในการเกิดอาการรุนแรงมากกว่าบุคคลคนทั่วไป การติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 จะมีความรุนแรงที่แตกต่างกันไปในแต่ละคน อาการหลักของโรคจะคล้ายกับโรคไข้หวัดธรรมดา ได้แก่ มีไข้ ไอ หายใจไม่อึดหรือหายใจลำบาก ซึ่งผู้ป่วยมักมีอาการแสดงออกมาภายใน 2-14 วัน หลังจากได้รับเชื้ออาการที่เกิดขึ้นมักจะไม่รุนแรงและแสดงอาการที่เล็กน้อย ทำให้ผู้ที่ติดเชื้อบางรายอาจไม่มีอาการหรือความผิดปกติใด ๆ ส่วนใหญ่สามารถหายเองได้โดยไม่ต้องรักษาด้วยวิธีเฉพาะ แต่ผู้ป่วยบางรายอาจมีอาการเกี่ยวระบบทางเดินหายใจรุนแรงจนเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเสียชีวิต นอกจากนี้ผู้ป่วยอาจมีอาการอ่อนเพลีย ปวดเมื่อย มีน้ำมูก เจ็บคอ หรือท้องเสียร่วมด้วย แต่ในกรณีที่เป็นผู้สูงอายุหรือมีโรคประจำตัว เช่น ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคปอด หรือโรคเบาหวาน เป็นต้น มักจะมีแนวโน้มที่จะมีอาการของโรคโควิด-19 ที่รุนแรงกว่าคนทั่วไปโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา-2019 ได้สร้างความวิตกกังวล ความเครียดและความตื่นตระหนกแก่ชาวโลกอย่างมาก เนื่องจากเป็นเชื้อไวรัสที่ทำลายเกี่ยวกับระบบการทำงานของปอดเป็นเหตุให้บุคคลที่ร่างกายอ่อนแอสามารถเสียชีวิตอย่างรวดเร็ววิธีการป้องกันก็ค่อนข้างยากลำบากเนื่องจากสามารถแพร่ระบาดผ่านการจาม ไอ และการสัมผัส จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้หลักอริยสัจ 4 ในการศึกษาและหาวิธีการป้องกัน ซึ่งหลักอริยสัจ 4 คือ การเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหา (ทุกข์) การหาสาเหตุของปัญหา (สมุทัย) การกำหนดเป้าหมายในการแก้ปัญหา (นิโรธ) และการดำเนินการตามแนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่การแก้ปัญหา (มรรค) (พระครูศรีปริยัติวิธาน, 2564)

สำหรับสถานการณ์การระบาดและการติดเชื้อไวรัสโควิด-19 ในอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มีมาตรการในการเฝ้าระวังติดตามผู้ที่เดินทางกลับมาจากต่างจังหวัดและต่างประเทศที่เป็นกลุ่มเสี่ยงที่มีการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 โดยความร่วมมือทั้งจากฝ่ายปกครอง สาธารณสุข กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และอาสาสมัคร สาธารณสุข (อสม.) ได้เฝ้าระวังในพื้นที่อย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง ดังนั้นในอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีประชากรทั้งหมด 63,641 คน อำเภอหัวไทร แบ่งเขตการปกครองย่อยออกมาเป็น 11 ตำบล 99 หมู่บ้าน มีการแพร่ระบาดโรคติดเชื้อไวรัสโควิด-19 ทำให้ประชากรในจังหวัดนครศรีธรรมราช มียอดผู้ติดเชื้อไวรัสโควิด-19 เพิ่มขึ้นทุกวันตั้งแต่เดือนเมษายนจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากการเดินทางข้ามจังหวัดในช่วงสงกรานต์ทำให้มีผู้ติดเชื้อเพิ่มขึ้น ดังนั้นจังหวัดนครศรีธรรมราชมีมาตรการการกักตัว 14 วัน เพื่อป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นไปตามมาตรการของกระทรวงสาธารณสุขได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ก็มีส่วนไม่มีการกักตัวทำให้เกิดการแพร่ระบาดอย่างรวดเร็วในแต่ละอำเภอของจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ในส่วนของอำเภอหัวไทร การติดเชื้อโควิด 2019 ไม่มากเหมือนอำเภอ

อื่น ๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยยอดสะสมของอำเภอหัวไทรในเดือนเมษายน 2564 จนถึง 20 มิถุนายน 2564 มียอดสะสม 10 คน

โรคระบาดเป็นส่วนหนึ่งของความทุกข์ที่เกิดขึ้นในวงจรชีวิตของมนุษย์และสัตว์โลก คือ ชาติ ชรา พยาธิ (โรค) และมรณะ ดังนั้น จะต้องใช้วิธีคิดและการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจสี่ ในทางพระพุทธศาสนา คือ การกำหนดรู้ปัญหา การหาสาเหตุของปัญหา การกำหนดเป้าหมายในการดับปัญหา และการปฏิบัติตามแนวทางที่นำไปสู่การดับปัญหา ได้อธิบายว่า อริยสัจสี่ คือ ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ คือ 1) ทุกข์ (ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น ชาติ ชรา พยาธิ มรณะการประสบสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก) 2) ทุกข์สมุทัย (สาเหตุแห่งทุกข์ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา) 3) ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์ ได้แก่ภาวะที่ตัดขาดไปภาวะที่ไม่มีความทุกข์ ภาวะที่หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย) 4) ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับไปแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือแนวทางปฏิบัติเพื่อความดับไปแห่งปัญหา) พระพรหมคุณาภรณ์ ยังได้อธิบายขั้นตอนและกิจที่ควรทำในอริยสัจสี่ มีดังนี้ 1) ทุกข์ เป็นขั้นแถลงปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต (ปริยญา) 2) สมุทัย เป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป (ปหานะ) 3) นิโรธ เป็นขั้นบอกภาวะที่ปราศจากปัญหา อันเป็นจุดหมายที่ต้องการให้เห็นว่าการแก้ปัญหาเป็นไปได้ และจุดหมายนั้นควรเข้าถึง ซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จ (สังคิกิริยา) 4) มรรค เป็นขั้นกำหนดวิธีการ ขั้นตอน และรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญหา (ภาวนา) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2558)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การป้องกันการแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช” เพื่อต้องการขจัดปัญหาการแพร่ระบาดให้ลดน้อยลงตามวัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการป้องกันการแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางการป้องกันการแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019 ของประชาชน ในเขตพื้นที่ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังต่อไปนี้
ประชากร ได้แก่ ประชากรที่อาศัยในพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช
จำนวน 63,424 คน

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างที่ได้มาโดยการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) และหาจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ ทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 398 คน และใช้เทคนิควิธีการสุ่มตัวอย่างเป็นการสุ่มโดยคำนึงถึงความเป็น (Probability Sampling) ทำการสุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) ใช้วิธีการจับฉลาก กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 398 คน

การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key formants) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง โดยใช้วิธีการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจงผู้ที่มีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยรวมทั้งสิ้น 5 ท่าน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งสร้างขึ้น โดยผู้วิจัย จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ข้อคำถามได้ครอบคลุมถึงวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา โดยแบบสอบถาม (Questionnaires) มีลักษณะคำถามแบบปลายปิด แบ่งเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน

ตอนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 โดยแบบสอบถามมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) ตามแบบ Likert 5 ระดับ

การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อเก็บ ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ ชื่อ ตำแหน่ง

ตอนที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนะแนวทางการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยภาพรวม ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการใช้หลักอริยสัจ 4 ได้แก่

ประเด็นที่ 1 ทุกข์ คือ ความรู้สึกวิตกกังวลในการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019

ประเด็นที่ 2 สมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019

ประเด็นที่ 3 นิโรธ คือ การหลีกเลี่ยงและระมัดระวังในการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019

ประเด็นที่ 4 มรรค คือ การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019

ตอนที่ 3 นิยามคำศัพท์เฉพาะในการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยนำเครื่องการวิจัย คือ แบบสอบถาม และคำถามสำหรับสัมภาษณ์เชิงลึก ไปเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ

1. ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราช เพื่อขอเชิญคณาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย กลุ่มตัวอย่างทดสอบเครื่องมือวิจัย และกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

2. ส่งแบบสอบถาม จำนวน 398 ฉบับ ให้กลุ่มตัวอย่าง ซึ่งในการแจกแบบสอบถาม ผู้วิจัยจะทำการแจกและเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

3. นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และประมวลผลผ่านโปรแกรมสำเร็จรูป

การวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยนัดหมายวัน เวลา และสถานที่กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ละเดินทางไปเก็บข้อมูลตามสถานที่ เวลา ที่นัดหมาย ซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงกึ่งโครงสร้าง และการจดบันทึกเป็นเอกสารและบันทึกภาพถ่าย เมื่อได้รับอนุญาต

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเชิงปริมาณ การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วย โปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ ซึ่งดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. แบบสอบถามตอนที่ 1 เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ทำการวิเคราะห์โดยการ แยกข้อมูลตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ โดยวิธีการหาค่าร้อยละ และบรรยาย ประกอบตาราง

2. แบบสอบถามตอนที่ 2 วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการป้องกันการแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยวิธีหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายข้อและโดยภาพรวมทั้ง 4 ด้าน เมื่อหาค่าได้แล้วนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ผลการประเมิน โดยวิธีการแปลผล ซึ่งแบ่งคะแนนเป็นช่วง ๆ แต่ละช่วงมีความหมายดังนี้

การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

2. จำแนกและจัดระบบข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกจัดหมวดหมู่ออกอย่างเป็นระบบ

3. วิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic induction) เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เพื่อหาบทสรุปร่วมกัน

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. จำแนกตามเพศ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 268 คน คิดเป็นร้อยละ 63.3 และเพศชาย จำนวน 130 คิดเป็นร้อยละ 32.7

2. จำแนกตามอายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 41 ปี ขึ้นไป จำนวน 183 คน คิดเป็นร้อยละ 46 รองลงมาคือ อยู่ระหว่าง 31-40 ปี จำนวน 147 คน คิดเป็นร้อยละ 36.93 และอายุ 20 -30 ปี จำนวน 67 คน คิดเป็นร้อยละ 16.8 และอายุต่ำกว่า 20 ปี จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 3

3. จำแนกตามระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับอนุปริญญา หรือ เทียบเท่า จำนวน 249 คน คิดเป็นร้อยละ 62.6 รองลงมาระดับมัธยมศึกษา จำนวน 103 คน คิดเป็นร้อยละ 25.9 และระดับปริญญาตรี จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 11.6

4. จำแนกตามอาชีพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ทำงาน ธุรกิจส่วนตัว งานรับจ้าง ค้าขาย จำนวน 281 คน คิดเป็นร้อยละ 70.6 รองลงมา รับราชการ ลูกจ้างประจำ พนักงานราชการ จำนวน 117 คน คิดเป็นร้อยละ 29.4

5. จำแนกตามรายได้ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีรายได้ระหว่าง 5,000–15,000 บาท จำนวน 359 คน คิดเป็นร้อยละ 90.2 รองลงมารายได้ระหว่าง 15,001–30,000 บาท จำนวน 39 คน คิดเป็น ร้อยละ 9.8

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า โดยรวมการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลัก อริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราชอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจาก สูงสุดไปต่ำสุด พบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านมรรค มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ($\bar{X}$ =4.04, S.D.=0.80) รองลงมาคือ ด้านนิโรธ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$ =4.02, S.D.=0.80) และด้านทุกข์ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ด้านสมุทัย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$ =3.25, S.D.=0.83) ตามลำดับ

แสดงผลการวิเคราะห์การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ในแต่ละด้านดังนี้

1. การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ด้านทุกข์ ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.94 และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากที่สุดไปน้อยที่สุด พบว่า รู้สึกวิตกกังวลทุกครั้งที่ต้องออกไปทำกิจกรรมนอกบ้านหรือพบปะคนหมู่มาก มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดเท่ากับ ($\bar{X}$ =4.08) รองลงมา คือ รู้สึกวิตกกังวลเมื่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้เสียชีวิต มี

ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$ =3.94) และรู้สึกวิตกกังวลเมื่อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้การใช้ชีวิตประจำวันยากขึ้น มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดเท่ากับ ($\bar{X}$ =3.85) ตามลำดับ

2. การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลัก อริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ด้านสมุทัย ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.25 และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ได้ใส่หน้ากากอนามัยทุกครั้งที่ออกจากบ้าน มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดเท่ากับ ($\bar{X}$ =4.11) รองลงมา คือ ได้ใช้ช้อนกลางเมื่อมีการรับประทานอาหารร่วมกับผู้อื่น มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$ =3.29) และได้สัมผัสใกล้ชิดกับผู้ป่วยหรือกลุ่มเสี่ยงก่อนหน้านี้ มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดเท่ากับ ($\bar{X}$ =2.85) ตามลำดับ

3. การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ด้านนิโรธ ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.02 และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า หลีกเลี่ยงการเอามือสัมผัสใบหน้า ปากเพื่อลดการนำเชื้อเข้าร่างกาย มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.16) รองลงมา คือ หลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้สูงอายุใช้บริการขนส่งสาธารณะ เช่น รถเมล์ รถไฟฟ้า มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$ =3.99) และหลีกเลี่ยงการใช้สิ่งของร่วมกับผู้อื่น เช่น จาน ช้อน แก้วน้ำ มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดเท่ากับ ($\bar{X}$ =3.92) ตามลำดับ

4. การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ด้านมรรค ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.04 และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ป้องกันตนเองโดยสวมหน้ากากอนามัยทุกครั้ง เวลาออกจากบ้าน มีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากับ ($\bar{X}$ =4.12) รองลงมา คือ ทิ้งหน้ากากอนามัยที่ใช้แล้วทำความสะอาดมือด้วยแอลกอฮอล์เจล หรือสบู่ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$ =4.08) และได้เว้นระยะห่าง โดยยืนหรือนั่งให้ห่างกันอย่างน้อย 1.5-2 เมตร มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดเท่ากับ ($\bar{X}$ =3.92) ตามลำดับ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญข้อเสนอแนะแนวทางการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

1. ด้านทุกข์ (ความรู้สึกรู้สึกกังวลในการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019) ซึ่งจากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้นำชุมชนที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 โดยมีความเห็นที่สอดคล้องกัน คือ ทำให้การใช้ชีวิตในแต่ละวันยากขึ้น เพราะต่างคนต่างกลัวเชื้อโคโรนา 2019 ในประชาชนมีความวิตกกังวลในการใช้ชีวิตในการไปใช้จ่ายซื้อของหรือไปซื้อของตามห้างสรรพสินค้าในพื้นที่ใกล้เคียงผู้ที่รับเชื้อ และประชาชนส่วนมากไม่เข้ารับวัคซีนตามที่รัฐบาลกำหนดไว้ทำให้มีการแพร่ระบาดการติดเชื้อเพิ่มมากขึ้น

2. ด้านสมุทัย (สาเหตุที่ทำให้เกิดการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019) ซึ่งจากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้นำชุมชนที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโค

โรคโควิด-19 มีความเห็นที่สอดคล้องกัน คือ ขาดการระมัดระวังตนเอง ไม่มีกักตัวเพื่อหยุดเชื้อไวรัสโควิด-19 และมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยไม่รับการขออนุญาตและโดยไม่มีสวมหน้ากากอนามัยในการป้องกัน มีความประมาทไม่ปฏิบัติตามมาตรการของภาครัฐ

3. ด้านนิรโทษ (การหลีกเลี่ยงและระมัดระวังในการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19) ซึ่งจากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้นำชุมชนที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 มีความเห็นที่สอดคล้องกัน คือ สนับสนุนให้ใช้ของใช้ส่วนตัว ไม่ใช่สิ่งของร่วมกับผู้อื่น และจัดจุดล้างมือแบบใช้เท้าเหยียบพร้อมสบู่และน้ำสะอาด หรือเจลแอลกอฮอล์ให้เพียงพอ ติดป้ายแสดงข้อความเตือนให้ทุกคนล้างมือก่อนรับประทานอาหาร และสวมใส่หน้ากากผ้า/ หน้ากากอนามัยอย่างถูกวิธีตลอดเวลา โดยเปิดออกได้เฉพาะเวลารับประทานอาหารเท่านั้น ควรหลีกเลี่ยงการเข้าไปในพื้นที่แออัด หรือที่ชุมชนสาธารณะที่มีคนอยู่เป็นจำนวนมาก เพื่อลดความเสี่ยงในการติดเชื้อโควิด-19

4. ด้านมรรค (การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19) ซึ่งจากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้นำชุมชนที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ซึ่งมีความเห็นที่สอดคล้องกัน คือ ปฏิบัติตามระเบียบมาตรการของภาครัฐ และเข้ารับการฉีดวัคซีนให้ครบตามจำนวนโดสที่ภาครัฐได้ กำหนดไว้และสวมหน้ากากอนามัยทุกครั้งเวลาออกจากบ้าน ควรมีการตรวจคัดกรองและเว้นระยะห่าง 1-2 เมตร ตามที่มาตรการกำหนดปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตามแนวทาง New Normal งดเว้นการทำกิจกรรมร่วมกันโดยไม่มีการป้องกัน รณรงค์ให้มีการฉีดวัคซีนให้ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัย เรื่อง การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ในเขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยอภิปรายผลดังนี้

การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ตามหลักอริยสัจ 4 ใน เขตพื้นที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ภาพรวมทั้ง 4 ด้าน อยู่ในระดับมาก ผู้วิจัยได้นำหลัก อริยสัจ 4 จากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักธรรมที่เป็นอภัยวชิระ มี 4 ด้าน คือ

1. ด้านทุกข์ คือ เป็นการนำหลักอริยสัจ 4 มาใช้ในการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ไม่ทำให้รู้สึกวิตกกังวลในการใช้ชีวิตหรือออกไปทำกิจกรรมนอกบ้าน ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ รู้สึกวิตกกังวลเมื่อเชื้อไวรัสโควิด-19 ทำให้เสียชีวิต รองลงมาคือ รู้สึกกังวลเมื่อได้ทราบข่าวว่า คนรู้จักได้รับเชื้อไวรัสโควิด-19 และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ รู้สึกวิตกกังวลเมื่อเชื้อไวรัสโควิด-19 ทำให้การใช้ชีวิตประจำวันยากขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลงานการศึกษาของ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เรื่อง มานุษยวิทยากับโรคระบาด: โควิดไวรัส โรคอุบัติใหม่กับงานวิจัยทางมานุษยวิทยา ที่พบว่า

โรคติดต่อของเชื้อไวรัสโควิด-19 ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมอย่างกว้างขวาง มีผลต่อการค้าและการลงทุน ทำให้เศรษฐกิจถดถอยอย่างมาก ทำให้ประชาชนไม่สามารถใช้ชีวิตได้ตามปกติ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2563) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสาโรช บัวศรี กล่าวว่า ความทุกข์ เกิดจากความไม่สบายกาย สบายใจ อันเนื่องมาจากสภาวะที่ทนได้ยาก คือ เป็นสภาวะที่บีบคั้นจิตใจ และต้องพร้อมที่จะเผชิญกับความเป็นจริง (สาโรช บัวศรี, 2526)

2. ด้านสมุทัย คือ ด้านสมุทัย คือ เป็นการนำหลักอริยสัจ 4 มาใช้ในการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 จะได้รับรู้ถึงสาเหตุเกี่ยวกับการติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ได้ใส่หน้ากากอนามัยทุกครั้งเวลาที่ยอกจากบ้าน รองลงมาคือ ได้ใช้ช้อนกลางเมื่อมีการรับประทานอาหารร่วมกับผู้อื่น และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ได้ สัมผัสใกล้ชิดกับผู้ป่วยหรือกลุ่มเสี่ยงก่อนหน้านี้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ วศิน อินทสระ กล่าวว่า สมุทัย มักเกิดขึ้นในจิตใจก็จะผิดไปจากปกติมีความกระวนกระวาย กระสับกระส่ายดิ้นรน และหาวิธีทางในการป้องกันเพื่อลดความเป็นทุกข์ในจิตใจลง (วศิน อินทสระ, 2548)

3. ด้านนิโรธ คือ เป็นการนำหลักอริยสัจ 4 มาใช้ในการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ควรหลีกเลี่ยงและการใช้ชีวิตอย่างระมัดระวังให้มากขึ้น ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การหลีกเลี่ยงไปในสถานที่ที่มีคนแออัด รองลงมาคือ การหลีกเลี่ยงสัมผัสใกล้ชิดกับผู้อื่น และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ การหลีกเลี่ยงการเอามือสัมผัสใบหน้า ปาก เพื่อลดการนำเชื้อเข้าร่างกาย ซึ่งสอดคล้องกับ พระครูศรีปริยัติวิธาน ที่ศึกษาเรื่องความคิดเห็นของประชาชนต่อการป้องกันและรักษาโรคติดเชื้อโควิด-19 ตามหลักอริยสัจ 4 ที่ได้รับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า การทำงานและการใช้ชีวิตไม่เหมือนเดิมต้องใช้ชีวิตอย่างมีสติและไม่ประมาท ระมัดระวังอยู่ตลอดเวลา ที่จะต้องเผชิญกับโรคร้ายที่มองไม่เห็น ซึ่งจะต้องปฏิบัติตามข้อกฎหมายและคำแนะนำในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโรคอย่างเคร่งครัด (พระครูศรีปริยัติวิธาน, 2564) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ของสาโรช บัวศรี กล่าวว่า นิโรธ คือ ความดับทุกข์หรือดับปัญหาต่าง ๆ โดยพยายามที่จะหาหนทางในการป้องกันแก้ไขอย่างสามีสสุข มักเกิดขึ้นเพราะความทุกข์อาจเกิดขึ้นได้เสมอถ้าประมาทตั้งนั้นมนุษย์จึงพยายามหลีกเลี่ยงของสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์และความไม่สบายใจ (สาโรช บัวศรี, 2526)

4. ด้านมรรค คือ เป็นการนำหลักอริยสัจ 4 มาใช้ในการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 จะได้รับรู้วิธีการป้องกันตนเองเวลาออกนอกบ้านหรือพบปะ ผู้คนจำนวนมาก ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ป้องกันตนเองโดยสวมหน้ากากอนามัยทุกครั้ง เวลาออกจากบ้าน รองลงมาคือ หักหน้ากาอนามัยที่ใช้แล้ว ทำความสะอาดมือด้วยแอลกอฮอล์เจล หรือ สบู่ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ แยกเสื้อผ้าที่ใส่ไปนอกบ้านออกจากเสื้อผ้าที่ใช้นบ้านไม่ให้ปะปนกัน ถือเป็นความรับผิดชอบต่อผู้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคม สอดคล้อง

กับงานวิจัยของ บุญญรัตน์ จันทวี และคณะ วิจัยเรื่องศึกษาการพัฒนาความรับผิดชอบต่อ
นักเรียนในศตวรรษที่ 21 โรงเรียนขยายโอกาสสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
พระนครศรีอยุธยา เขต 1 ที่พบว่าความรับผิดชอบต่อสังคมมีความสำคัญมากถือเป็นกลไกสำคัญใน
การที่จะทำให้สังคมอยู่อย่างมีความสุข ควรปลูกฝังให้ประชาชนมีความรับผิดชอบต่อ
ตนเอง ต่อครอบครัว และต่อสังคม (บุญญรัตน์ จันทวี และคณะ, 2563) และสอดคล้องกับ
แนวคิดของวศิน อินทสระ กล่าวว่า มรรค เป็นการดับกิเลสตัณหาเป็นความดับทุกข์ และการ
ปฏิบัติชอบในรูปแบบต่าง ๆ เป็นมรรคไปสู่ความดับทุกข์ สิ่งเหล่านี้เป็นความจริงที่สามารถ
พิสูจน์ได้ (วศิน อินทสระ, 2548)

สรุป

การป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตามหลักอริยสัจ 4 ในเขตพื้นที่อำเภอ
หัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า มีการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ตาม
หลักอริยสัจ 4 อยู่ในระดับมาก พบว่า การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้เกิดความ
ตื่นตระหนกของประชาชนโดยจะพบข้อมูลข่าวสารจำนวนมากที่ทำให้เกิดสถานการณ์ที่ผู้คน
เสเพล จินตนาการความสับสน และนำไปสู่ความยากลำบากและการเยียวยารักษา การแพร่
ระบาดของเชื้อโรคอย่างรวดเร็วนั้นเราจะต้องศึกษาให้รู้และเข้าใจของสาเหตุและวิธีการป้องกัน
และวิธีการรักษาตามแนวทางของหลักอริยสัจ 4 คือการทำความเข้าใจของปัญหาที่เกิดขึ้นของ
เชื้อโรคไวรัสโคโรนา-19 การป้องกัน แนวทางการปฏิบัติ มีสติ ปฏิบัติตามคำแนะนำ ไม่
ประมาทในการใช้ชีวิตซึ่งแนวทางการแก้ปัญหาครั้งนี้คือการนำแนวทางหลักอริยสัจ 4 มาใช้
ในการดำเนินชีวิตและการป้องกัน ตนเองจากการแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนา 2019 การนำเอาวิธี
ของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปรับตัวและรับมือกับสถานการณ์ความเสี่ยงที่เกิดขึ้น
ซึ่งเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ถือว่าเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเรามาก ๆ แต่หากรู้จักแนวทาง วิธีการ
ป้องกันและการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้น จะทำให้การดำรงชีวิต ไม่ตื่นตัวจนเกินเหตุและจะ
สามารถก้าวข้ามพ้นวิกฤตนี้ไปได้ด้วยดี

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ภาครัฐควรกำหนดมาตรการการเยียวยาให้แก่ประชาชนที่ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน และ
เยียวยาประชาชนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ให้ทั่วถึง
เช่น ประชาชนที่ใช้โทรศัพท์แบบปุ่มกด ไม่สามารถ ลงทะเบียนออนไลน์เพื่อขอรับเงินเยียวยา
ได้ ควรผ่านผู้นำท้องถิ่น

2. ควรเรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการป้องกันการแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019 และปฏิบัติตามระเบียบมาตรฐานของภาครัฐ เช่น การสวมหน้ากากอนามัยเวลาออกจากบ้านทุกครั้ง เว้นระยะห่างอย่างน้อย 1-2 เมตร

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องเกี่ยวกับการป้องกันเชื้อโคโรนา 2019 เพื่อช่วยป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนา 2019

2. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องวัคซีนการป้องกันเชื้อโคโรนา 2019 เพื่อลดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

เอกสารอ้างอิง

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2563). มานุษยวิทยากับโรคระบาด: โคโรนาไวรัส โรคอุบัติใหม่กับงานวิจัยทางมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

บุญญารัตน์ จันทวี และคณะ. (2563). ศึกษาการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนในศตวรรษที่ 21 โรงเรียนขยายโอกาสสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 1. วารสารศิลปการจัดการ, 4(1), 23-33.

พระครูศรีปริยัติวิธาน. (2564). ความคิดเห็นของประชาชนต่อการป้องกันและรักษาโรคเชื้อโควิด-19 ตามหลักอริยสัจ 4. วารสารศิลปการจัดการ, 4(3), 521-535.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: พลิขัณม์.

วสิน อินทสระ. (2548). ความทุกข์และการดับทุกข์ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

สาโรช บัวศรี. (2526). จริยธรรมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.